

Yhtenäinen perusopetus koulukulttuurin kehityksen suunnannäyttäjänä

Peter Johnson ja Kimmo Tanttu

Suomalaisen peruskoulun yli 30-vuotisen historian aikana on syntynyt koulukulttuuri, jonka lähtökohtana on ollut kaksijakoisuus. Sen uudistaminen yhtenäiseksi perusopetuksen kulttuuriksi alkoi vuoden 1999 koululakien muutoksen myötä. Perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteiden hyväksyminen vuonna 2004 ja paikallinen opetussuunnitelmatyö etenivät lain linjausten mukaisesti. Nyt kun lakimuutoksesta on kulunut pian 10 vuotta, voidaan nähdä, että muutoshasteeseen on vastattu eri tavoin maamme kouluissa.

Yhtenäisen perusopetuksen kehittäminen vaikuttaakin olevan oikeansuuntainen ratkaisu, koska se tuo perusopetuksen opettajia, opettajaryhmiä ja rehtoreita yhteisen pöydän ääreen ja vie kouluja aikaisempaa vilkkaampaan keskinäiseen yhteistyöhön. Monissa tapauksissa yhtenäistämisen prosessi on kuitenkin tapahtunut tehokkuuden, talouden ylivallan tai hallinnon yhdistämisen ehdoilla. Kouluissa ja kunnissa tulisi sitoutua yhtenäisen perusopetuksen pedagogiseen ideaan ja sen pohjalta rakentuviin yhtenäisen perusopetuksen oppimisympäristöihin sekä uuteen koulukulttuuriin, jossa lähtökohtana on oppilaan etu.

Tuoreessa perusopetuksen pedagogiikan arvioinnissa (Atjonen ym. 2008) todetaan, että perusopetuksen opettaja ei ole erityisen innokas pedagogisen muutoksen edistäjä. Samaisessa arvioinnissa ei juuri noteeraakaan yhtenäisen perusopetuksen prosessia eikä

sen tuloksia, vaan pedagogiikkaa katsotaan individualistisesti yksittäisen opettajan omana ominaisuutena.

Tässä kirjassa kerrotaan kuitenkin innostuksesta ja onnistumisen ilosta, jota perusopetuksen yhtenäistäminen on tuonut opettajille, rehtoreille, koulun muulle henkilökunnalle sekä oppilaille ja heidän vanhemmilleen.

Yhtenäisen perusopetuksen idea on siivittänyt suotuisasti monien koulujen kehittämistä. Hyvien ja innovatiivisten ratkaisujen lisäksi löytyy lukuisia esimerkkejä siitä, että koulut pyrkivät pikemminkin sopeutumaan muutoksiin tai väistämään muutosta haasteet niin, että ne uudistavat mahdollisimman vähän perinteistä koulun kulttuuria ja organisaatorakennetta. Siinä tapauksessa muutokset ovat tapahtuneet pikemminkin paperilla kuin näkyvästi työtodellisuuden muutoksena.

Kestäviä ratkaisuja ja hyviä käytäntöjä

Suomen yhtenäiskouluverkosto eli SYVE ry on muodostunut yhtenäisen perusopetuksen kehittäjien yhteiseksi foorumiksi 2000-luvun alusta alkaen. Tässä kirjassa tuodaan esille – verkostosta poimien – toimivia ja kestäviä yhtenäisen perusopetuksen ratkaisuja ja hyviä käytäntöjä. Tarkoituksena on rohkaista ja innostaa kollegoja, suomalaisia opettajia ja rehtoreita sekä päättäjiä viemään kehitystä eteenpäin. Yhteinen keskustelu ja kehittämisideoiden kokeilu käytännössä vie kehitystä eteenpäin oppilaiden eduksi ja pedagogiikan parhaaksi.

Kirjan alussa on teoreettista pohdiskelua koulun kehittämismahdollisuuksista ja esteistä sekä hyvästä oppimisympäristöstä. Jotta koulua voidaan ylipäättään kehittää, sen kulttuuria tulee ymmärtää, toiminnan taustalla olevia merkityksiä tulee paljastaa ja ne on otettava yhteisen tarkastelun kohteeksi. Tärkeää on myös havaita, että kehitys tai tulevaisuus ei synny tyhjästä, vaan se perustuu historiallisista juurista. Siksi tähänkin asiaan paneudutaan muutamissa artikkeleissa.

Pääosa kirjan sisällöstä koostuu tapauskuvauksista, joissa kuullaan monia erilaisia ääniä, esitellään ratkaisuja ja pohditaan onnistuneita käytäntöjä. Ne ovat syntyneet hyvin erilaisissa koulukulttuureissa, jotka sijoittuvat maantieteellisesti maamme ääri-tiloista toiseen. Koulukulttuurien moninaisuus ja toiminnan reunaehtojen suuri vaihtelu asettavat suomalaisen opettajan ja rehtorin professionaalisuuden korkealle jalustalle. Vahva ammatillinen osaaminen merkitsee sitä, että vaikeissakin olosuhteissa ja ristiriitatilanteissa pystytään löytämään luovasti kestäviä ratkaisuja. Tapauskuvauksista voi lukea, että niissä on voitu ratkaista onnistuneesti vaikuttava opetustyöhön ja ne ovat heijastuneet merkittävästi myös pedagogiseen ajatteluun. Kun perusopetus uudistuu kulttuurisesti ja kokonaisvaltaisesti, se ei enää palaa takaisin lähtötilanteeseen kehittämisvaiheen jälkeen.

Peruskoulu saman katon alla

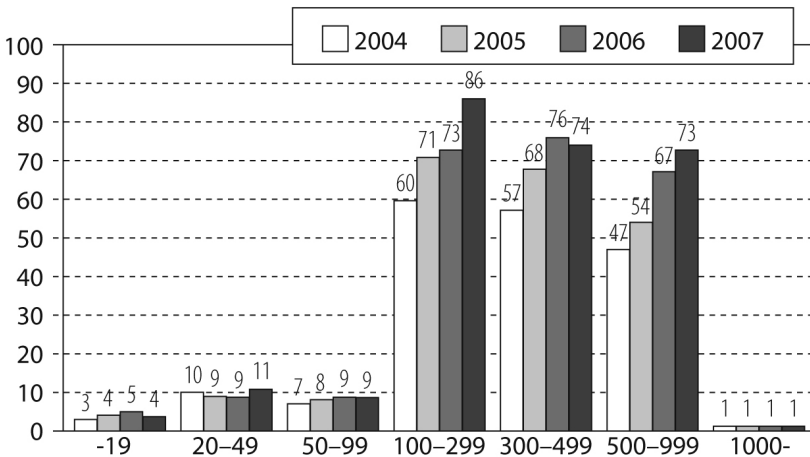
Kokemus on osoittanut, että kaikkien peruskoulun vuosiluokkien kokoaminen saman katon alle on voimakkaimmin yhtenäistänyt koulukulttuuria. Tämä muutos on edennyt niin, että kun 1990-luvulla yhtenäiskouluja oli vain muutamia kymmeniä, 2000-luvulla kasvu on ollut ”noin yksi koulu viikossa” vauhtia. SYVE:n arvioiden mukaan vuonna 2008 jo noin 25 % peruskoululaisista käy ns. yhtenäiskoulua.

Tilastojen mukaan vuonna 2020 lähes puolet Suomen kunnista on tilanteessa, jossa ensimmäiselle luokalle tulee vähemmän kuin 25 lasta. Näillä oppilasvirroilla ei voida pitkään ylläpitää kunnan omaa erillistä yläkoulua, saati lukiota. Ainoa vaihtoehto on yhtenäiskoulu, jossa on perusopetuksen vuosiluokat 0–9 tai 0–12, jolloin saman katon alla on myös lukio. Tosin toteutuvat kuntaliitokset muuttavat hieman näitä tilastoja, mutta ne eivät muuta oppilaiden koulumatkaa ja lähikoulun tarpeellisuutta. Lisäksi kasvukeskuksiin syntyvät uudet koulut ovat pääsääntöisesti vuosiluokkien 0–9 kouluja tai toimintakeskuksia, joissa on perus-

opetuksen lisäksi muitakin kunnallisia palveluja.

Kuntaliiton tekemä selvitys yhtenäiskoulujen kehityksestä vuosina 2004–2007 näyttää suunnan, johon olemme menossa (taulukko 1). Kuntaliiton mukaan yhtenäisiä vuosiluokkien 1–9 kouluja oli vuonna 2004 kaikkiaan 185 ja vuonna 2007 yhteensä jo 258.

Taulukko 1. Yhtenäisten peruskoulujen lukumäärät oppilasmäärän mukaan vuosina 2004–2007 (Kuntaliitto 2008)

Selvityksen mukaan pienet eli alle 19 oppilaan yhtenäiskoulut toimivat lähinnä Lapissa tai saaristoalueilla. Tässä kirjassa esitellään yksi esimerkki: Kilpisjärven yhtenäiskoulu. Kuten Timo Tuomisen artikkelista voi lukea, koululla on ollut merkittävä rooli Kilpisjärven alueen elämässä. Lukujärjestyksessä ja opettajien pätevyysasioissa on jouduttu hieman soveltamaan, mutta tärkeintä on lähikouluperiaate ja kokonaisuuden toimivuus.

Tulevaisuudessa tulee olemaan lukumäärällisesti eniten yhtenäiskouluja, joiden oppimäärä on 100–299. Tämä koulun koko on ihanteellinen, koska se mahdollistaa hyvän oppilaantuntemuksen, sillä kaikki opettajat tuntevat kaikki koulunsa oppilaat ihan nimeltä. Tämä koulukoko myös sallii oppilaille aidon valinnaisai-

neiden valintamahdollisuuden, sillä jos valinnaisaineet toteutetaan yhdysluokkaryhminä vuosiluokilla 8–9, aidot valinnat lisääntyvät ja ryhmäkoot pysyvät järkevissä taloudellisissa puitteissa.

Kun koulun koko kasvaa tästä, se tuo uusia haasteita johtajuuteen, toiminnan hallittavuuteen ja oppilaan tuntemukseen. Silloin toimivana ratkaisuna on pidetty koulun jakamista pienempiin moduuleihin tai soluihin, joiden sisällä yhteisöllisyys ja oppilaan-tuntemus ovat mahdollisia. Lisäksi mitä suuremmaksi koulu kasvaa, sitä enemmän tarvitaan kokopäiväisiä johtajia. Johtajuutta ei kuitenkaan välttämättä tarvitse jakaa perinteisesti luokka-asteittain luokkien 0–6 ja 7–9 välillä, vaan ns. pitkittäisjohtaminen tukee koulun toiminnan yhtenäisyyttä.

Usein oppilasmäärän lähestyessä 800–900 oppilasta koulussa on jo useampia johtajia kuin kaksi.

Näissä kouluissa arkityön yhtenäisyys toteutuu pienemmissä moduuleissa tai tiimeissä ja vain tarvittaessa koko henkilökunta kokoontuu yhdessä käsittelemään koko koulun asioita. Mitä isompi kouluyksikkö on, sitä enemmän johtotiimin ja hyvän johtajuuden merkitys korostuu.

Koulun kulttuurianalyysi lähtökohtana

Yhtenäinen perusopetus etenee peruskoulun muutoksena, jossa strategisen kehittämisen lisäksi on tärkeää kiinnittää huomiota sosiaalisen yhteisön kehittämiseen. Koulukulttuurilla tarkoitetaan kulttuuria, joka ilmenee kouluorganisaatiossa yhteisesti jaettuina arvoina ja uskomuksina eli asioina, joista ihmiset ”ovat sitä mieltä, että ne ovat totta tai ne ovat oikein” (Fullan 2005, 57). Tästä syystä kouluilla voi olla keskenään erilainen kulttuuri ja erilaisuus tulee hyväksyä rikkaana moninaisuutena myös koulutusjärjestelmän kannalta. Koulukulttuurista muodostuu myös linssi, jonka läpi ulkopuolista maailmaa tarkastellaan (Stoll 2002, 9–14). Koulukulttuuri voidaan jakaa myös pienempiin osiin, jolloin tarkastelun kohteeksi tulee esimerkiksi opettajakulttuuri tai oppilaskulttuuri.

Kun perusopetuksen muutosta tarkastellaan niin valtakunnallisesti kuin paikallisestikin kulttuurisena peruskoulun yhtenäistymisprosessina, täytyy hyväksyä sen hidas eteneminen. Syvälliselle ja kokonaisvaltaiselle muutokselle on viisasta antaa aikaa. Se vaatii pitkäaikaista yksilöllistä reflektointia ja yhteisöllistä dialogia.

Yksittäisen koulun kehittymisen kannalta on ratkaisevaa, millainen koulukulttuuri on vallitsevana. Ruotsissa tähän on paneuduttu syvällisesti, ja sikäläisessä koulun kehittämiskirjallisuudessa voidaan tutkia hyvin avoimesti yksittäistäkin koulua ja nostaa sen piirteitä keskusteluun (esim. Berg kumppaneineen). Samoin on tehty pohjoisamerikkalaisessa tutkimuksessa (esim. Hargreaves kumppaneineen). Suomessa tällainen kehittämisenäkemys on vasta syntyneessä, koska meillä on uskottu vahvasti strategisen kehittämisen voimaan ja suoraviivaiseen muutosjohtamiseen. Muutoksen vaatima sosiaalinen prosessi jää silloin helposti liian vähälle huomiolle.

Yhtenäisen perusopetuksen lähtökohtia pohdittaessa on hyvä muistaa, että monet hyvät uudet ideat on joskus aiemmin jo keksitty. Siksi tarkastelemme Helsingin Käpylässä vuonna 1956 perustetun maamme ensimmäisen Yhtenäiskoulun tarinaa kahdesta näkökulmasta. Oppilaan ääntä Yhtenäiskoulun tarinassa käyttää sen entinen oppilas Saska Snellman (Saarikoski) ja opettajan äänenä tulee esille Aino Järvinen.

Tässä kirjassa on annettu peruskoulun kehittäjille mahdollisuus kertoa oman koulunsa kehittämistarinoita. Ne kuvaavat koulun arkea ja kehittämisen ristiriitoja – iloineen ja suruineen. Jokainen tarina on erilainen ja yksilöllinen, koska jokainen koulu on oma kulttuurinen yhteisönsä. Se toimii kunnassa tai kaupungissa, jossa on puolestaan oma paikallinen historiansa, maantieteelliset ja taloudelliset olosuhteensa sekä kulttuuriset kehyksensä. Kaikille kehittämistarinoille on kuitenkin yhteistä niiden moraalinen päämäärä. Ne kertovat kehittämisspyrkimyksistä, joiden tavoitteena on kehittää koulua oppilaiden parhaaksi ja yhteiseksi oppivaksi yhteisöksi. Kiitokset kaikille kirjahankkeeseen mukaan tulleille kirjoittajille!

Toivomme, että kirjamme antaa lukijoilleen mielenkiintoisia lukuhetkiä ja ennen kaikkea uutta ajattelemisen aihetta.

Suomen suvessa heinäkuussa 2008

Peter Johnson ja Kimmo Tantt

Lähteet

- Atjonen, P., Halinen, I., Hämäläinen, S., Knubb-Manninen, G., Kupari, P., Mehtäläinen, J., Risku, A.-M., Salonen, M. & Wikman, T. 2008. Tavoitteista vuorovaikutukseen. Perusopetuksen pedagogiikan arviointi. Koulutuksen arviointineuvosto. Koulutuksen arviointineuvoston julkaisuja 30.
- Berg, G. 2003. Att förstå skolan. Lund: Studielitteratur.
- Fullan, M. 2005. Leadership and sustainability: System thinkers in action. Thousand Oaks, Ca: Corwin Press.
- Hargreaves, A & Fink, D. 2006. Sustainable leadership. San Fransisco: Jossey-Bass Publishers.
- Stoll, L. 2002. School culture research. Information for teachers (3).